

1-TOM, 10-SON

ABDULLA QODIRIYNING “O’TKAN KUNLAR” ROMANIDA OBRAZLAR
TAHLILI

Tulnova Farida

Toshkent shahri 197- maktab o‘qituvchisi

Annotatsiya Ushbu maqolada Abdulla Qodiriyning O‘tkan kunlar romanidagi obrazlar tahlili aks etgan bo‘lib, romandagi ham har bir qahramon undagi harakterni aks ettirishda qo‘llanilgan so‘zlar betakrorligi va badiiy ta’siri haqida ma’lumot beriladi.

Abdulla Qodiriyning badiiy so‘zida betakror joziba mujassam bo‘lgani bois “O‘tkan kunlar”ni necha bor o‘qisa ham, odam to‘ymaydi, qayta mutolaaga ehtiyoj sezaveradi. Roman o‘quvchini zeriktirmaydi. Qayta-qayta o‘qish jarayonida asarning yangidan-yangi qirralari ochiladi. Bir o‘qilganda e’tiborsiz o‘tilgan epizodlarga boshqa safar diqqat qaratiladi. Bu hol, tabiiyki, adibning obraz yaratish mahoratiga, inson qalbini chuqur anglashiga daxldordir. Zero, ko‘rkam adabiyotdek san’at dunyosida badiiy so‘z — poetik nutq muhim sanaladi: so‘z vositasida manzara, ruhiyat va obraz chiziladi¹.

Abdulla Qodiriy so‘zida o‘quvchini o‘ziga bog‘lab turadigan, insonni o‘ziga ohanrabodek tortadigan quvvat bor. Buni o‘quvchi sezmasligi mumkin emas. Aynan so‘zning ta’siri bois Kumush o‘lgan sahnada ho‘ng-ho‘ng yig‘laydi kitobxon. Aytmoqchi, bu epizodning o‘zi yig‘lab yozilgan. Demak, adibning titragan, ichikkan, o‘ksigan yuragi shu sahifalarga ko‘chgan. Badiiy ijoddagi bir qonuniyat shuki, mujmal tasavvurlar mujmal ifodalanadi, yig‘lab yozilgan sahifalar yig‘lab o‘qiladi. Chinakam adibning estetik dunyosi, ijodkor qalbi ana shunday sahifalarga muhrlanadi. Har bir badiiy asarni tadqiq etishda aynan uning badiiyligiga ahamiyat qaratiladi. Aynan badiiyat yozuvchi mahoratini ochib berishda katta ahamiyat kasb etadigan unsur hisoblanadi. Yozuvchi tili va ifoda usuli, tilning eng chiroyli, o‘tkir va ixcham ifoda vositalarini tanlab olish va ularni ustalik bilan adabiy tilga olib kirish, ohorli jumlar tuzish, voqea - hodisalarning eng xarakterli tafsillarini topib tasvirlash uning mahoratini ko‘rsatadi.

Zero, “O‘tkan kunlar” tomanida turli toifa insonlar obrazlari asarning yetakchi qahramoni bo‘lgan obrazlarni ochib berish uchun qo‘llanilgan. Abdulla Qodiriy romanda faktlarni haqqoniy ravishda aks ettiradi, shu bilan birga asardagi har bir

¹ Қаранг. <http://xs.uz/uzkr/post/otkan-kunlar-ibrati>. Б.Карим.

1-TOM, 10-SON

qahramonga o'z munosabatini bildiradi va emotsional baho elementlaridan foydalangan holda personajlar, voqealar ustidan hukmni ifodalaydi.

Yozuvchi qahramon va personajlarining tashqi qiyofasiga katta va jiddiy vazifa yuklaydi: sevimli qahramon va personajlarning zohiriy qiyofasi ijobiyashtiriladi, salbiy personajlarning qiyofasi esa ularning yovuz va badkirdor kishilar ekanini ta'kidlab turadi. Shu sababdan ham bu romandagi salbiy xarakterdagi qahramonlarni tanqidiy ko'z bilan o'rganib, ulardagi nuqsonli xislatlarni ko'rsatib berishni maqsadga muvofiq ko'rdik. Romanlardagi salbiy personajlarining mudhish basharasi ularning xatti-harakati, psixologik tasviri bilan to'ldirib mukammallashtirib berilgan.

Fikrimizcha, realistik adabiyotda qahramon ijobiy bo'ladimi, salbiymi, baribir, birinchi navbatda to'laqonli inson bo'lishi kerak, uning har bir harakati, qiligi, so'zlari ham baquvvat ichki mantiqqa ega bo'lmog'i, kitobxonni hech qanday gap – so'zsiz ishontirmog'i lozim. Bu to'g'rida atoqli adabiyotshunos olim Ozod Sharafiddinov shunday deydi: “Agar yozuvchi ijobiy obraz yaratayapman deb, uni maqtab ko'klarga ko'tarsa, faqat ajoyib fazilatlar – u, nodir sifatlarining egasi qilib tasvirlasa, obraz emas, chuchmal siropday me'daga tegadigan farishta mijoz sxema tug'iladi, xolos. Ijobiy qahramon ham salbiy qahramon ham mushtarak badiiyat qonunlari asosida yaratilmog'i kerak”².

Xo'sh, endi “O'tkan kunlar” romanidagi yordamchi obrazlar xususiga to'xtalamiz. Barcha voqealarda to'la qatnashmasada, yozuvchining g'oyaviy niyatini to'laroq ochishga xizmat qiladigan faol obrazlar yordamchi obrazlardir.

Romanda yordamchi obraz, to'g'rirog'i salbiy qahramon Homid shunday tasvirlanadi: “...uzun bo'yli, qora cho'tir yuzli, chag'ir ko'zli, chuvoq soqol, o'ttuz besh yoshlarda bo'lg'an ko'rimsiz bir kishi edi. Bu yigit yaxshig'ina davlatmand bo'lsa ham, lekin shuhrati nima uchundir boyligi bilan bo'lmay, “Homid xotinboz” deb shuhratlangan, kishilar Homid orqasidan so'zlashkanda uning otig'a taqilg'an laqabni qo'shib aytmasalar, yolg'iz “Homidboy” deyish ila uni tanita olmaydilar”³ tarzida tasvirlanar ekan, yozuvchining bayon uslubi keskin suratda o'zgarganini ko'rishimiz mumkin. Adibning shu so'zlarini o'ziyoq, ko'z o'ngimizda uning qanday odam ekanligini ko'rsatadi. Romanda Homid ikki uylangan bo'lishiga qaramay, yana o'z

² *Шарафиддинов О. Абдулла Қаҳҳор. Эссе. –Т.: Ёш гвардия, 1998. –Б.63.*

³ *Қодирий А. Ўткан кунлар. Танланган асарлар. –Т.: Шарқ, 2014. –Б.7 (Бундан кейинги иқтибослар шу нашрдан олинади бети қавс ичида кўрсатилади).*

1-TOM, 10-SON

shahvoniy hirsni yo'lida yana uylanishni maqsad qilib, bu yo'lda har qanday nojo'ya yo'ldan toymaydigan kimsa sifatida ko'z o'ngimizda namoyon bo'ladi. Yoki, uni tashqi ko'rinishini adib quyidagicha tasvirlaydi: "...sariq tanlik, ukking ko'zidek chaqchayib, o'ynab va yonib turg'an qizil ko'zlik, yuziga parchinlang'andek yuza (puchug) burunlik, manglayi qancha tashqarig'a o'sib chiqq'an bo'lsa, yuzi o'shancha ichkariga ketgan, qisqasi vaqtsizroq yaratilib qolg'an bir maxluq". (174-bet). Shu bilan birga, Otabekning Marg'ilonga kelishi munosabati bilan uni ko'rgani kelgan Rahmat, Homidning o'zaro suhbatida Homidning qiyofasi yozuvchi tomonidan to'laligicha ochib tashlanadi: "–Xotinga muvofiq bo'lish va bo'lmaslikning uncha keragi yo'q, – dedi Homid e'tirozlanib, – xotirlarga "er" degan ismning o'zi kifoya... muvofiq kelmas ekan, muvofiqini olib, xotinni ikki qil! Bunisi ham kelishmasa, uchinchisini ol.. Qamchiningdan qon tomsa, yuzta xotin orasida ham rohatlanib, tiriklik qilolasan! Men bu kungacha ikki xotin o'rtasida turib janjalg'a to'ygunimcha yo'q, ammo xotinni uchta qilishg'a ham o'yim yo'q emas!" (10–11–betlar).

"O'tkan kunlar" romanida Otabekning ko'z ostiga olib qo'ygan Kumushga uylanganidan g'azablangan "tusidan yirtqichlik, bir gunohsizning ustiga hujumga hozirlangan vahshiylik belgilari" ko'ringan Homid o'zining razil rejasini amalga oshirish uchun qo'rboshinikiga boradi va Otabek, Mirzakarim qutidorga tuhmat qiladi.

Abdulla Qodiriy Homidning xudbin qiyofalarini bir necha ko'rinishda: ko'rolmaslik, hasad qilish oqibatida tuhmat qilish, soxta xatlar uyushtirib, dor tagiga keltirish yoki qamatish tarzda namoyon etgan. Shu bilan birga bu xudbin kimsaning o'zi qazigan go'rga o'zlari yiqilganini adib romanda ishonarli badiiy tasvirlab berishga erishishgan. Natijada, romanda qahramonning o'sha damdagi dramatik holati, ruhiy kechinmalari haqqoniy va ta'sirchan qilib ko'rsatilgan va adibimiz bunda uning badiiy ifodasiga, qalb dramasi tasviriga, psixologik tahliliga ham alohida e'tibor bergan, bu esa Abdulla Qodiriyning yuksak badiiy mahorati egasi bo'lganliklarini ko'rsatadi.

Xushro'ybibi obrazi: Dadil, mustaqil, o'z baxti va taqdiri uchun kurashadi; shaxsiy manfaatlari yo'lida hech narsadan qaytmaydi, shuningdek birovlarining ko'z yoshlari hisobiga, o'zgalarning baxtiqaroligi evaziga o'z baxtini tiklaydi. Salbiy timsol Xushro'y uchun atayin tanlab ishlatilgan yuqoridagi so'zlar orqali ko'z oldimizda sharq ayoliga yot bo'lgan surbetlik, axloqsizlik kabi ishlardan tap tortmaydigan razil ayol qiyofasi gavdalanadi;

Romanda ichki dunyosi tubanligi bilan tashqi ko'rinishining yoqimsizligi mos tushgan salbiy timsol Jannat xola ta'rifida quyidagicha mubolag'a qo'llaniladi: Ul

1-TOM, 10-SON

yerdan bichib olgandek pak - pakana, burni yuzi bilan barobar deyarlik tep-tekis, ko'zi qoqqan qoziq o'rnidek chup - chuqur, og'zi qulog'i bilan qoshiq solishar darajada juda katta, yuzi qirq yillik og'riqlarnikidek sap - sariq... (168-bet).

Zero, "O'tkan kunlar" romani to'qima qahramonlarning hayotiylik kasb etishi va tarixiy voqealarga uyg'unligi jihatidan ham, mujassamot butunligi va tilidagi nafasati jihatidan ham o'zbek adabiyoti hazinasidagi durdonalar qatoridan o'rin olgandir. "O'tkan kunlar" o'zbek adabiyotida ilk roman bo'lishining o'zi bilanoq ilgari bosilgan katta qadam edi.

Adabiyotlar ro'yxati

- 1.Шарафиддинов О. Абдулла Қаҳҳор. Эссе. –Т.: Ёш гвардия, 1998. –Б.63.
- 2.Қодирий А. Ўткан кунлар. Танланган асарлар. –Т.: Шарқ, 2014. –Б.7 (Бундан кейинги иқтибослар шу нашрдан олинади бети қавс ичида кўрсатилади).
3. Абдулла Қодирий замондошлари хотирасида. –Т.: Адабиёт ва санъат, 1986. –398 б
- 4.Абдурахмонова М. Абдулла Қодирийнинг психологик тасвирлаш маҳорати. –Т.: Фан, 1977. –141 б.
- 5.Абдуқодиров А. Умумий ўрта таълим мактабларида янги ахборот технологияларидан фойдаланиш муаммолари // Узлуксиз таълим ж. – 2002. №4. – 60–73 б.
- 6.Адабиёт ўқитиш методикаси (Университетлар, педагогика институтларининг филология факултетлари учун дастурий қўлланма.) Тузувчилар: Қ. Ёўлдошев, О. Мадаев, А. Абдураззоқов. Т.: 1994. –Б. 94.
- 7.Адабиётшуносликка кириш. –Т.: Ўқитувчи, 1979. –227 б.
Адабиёт назарияси. –Т.: Ўқитувчи, 1980. –406 б.
8. Nizomova, M., & Rahmonova, M. (2023). The concept of " time" in english and uzbek works of art and its linguistic and cultural interpretation. Oriental Journal of Philology, 3(05), 15-24.

